

лексических единиц, полученном методом сплошной выборки из произведений Т. Манна «Тристан», «Тонио Крёгер», «Авария на железной дороге», «Смерть в Венеции», «Обманутые». В результате проведенного анализа выделены структурные типы сложных слов-наименований человека в соответствии с частеречной принадлежностью непосредственных составляющих, исследована роль соединительного элемента, выявлены модели композитов, учитывая наличие / отсутствие соединительного элемента, а также его качественную реализацию, определены наиболее продуктивные структурные типы и модели композитов, обозначающих наименование человека в произведениях Т. Манна.

Ключевые слова: композит, структурный тип, соединительный элемент, модель.

Abstract. The paper presents the results of the study of the structure of compounds denoting persons in the literary works of Thomas Mann. The research is based upon the corpus of 110 lexical units, obtained by using the method of complete selection from the Th. Mann's works «Tristan», «Tonio Kröger», «Railway Accident», «Death in Venice», «Disillusionment». The research allows to determine the structural types of the compounds denoting persons according to the part-of-speech tagging, to analyze the role of the connecting element, to define the models of compounds according to the presence/absence of the connecting elements and its diversity, to define the most productive structural types and models of compounds denoting persons.

Key words: compound, structural type, connecting element, model.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Кубрякова Е. С. Номинативный аспект речевой деятельности. – М. : Наука, 1986. – 157 с.
2. L. Ortner, E. Müller-Bollhagen. Deutsche Wortbildung: Typen und Tendenzen. – Hauptteil 4 : Substantivkomposita. – Berlin ; New York : Walter de Gruyter, 1991. – 863 S.
3. W. Fleischer I. Barz Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache. – [4., völlig neu bearb. von I. Barz]. – Berlin / Boston : Walter de Gruyter, 2012. – 504 S.
4. U. Engel Deutsche Grammatik. – München : Iudicium, 2004. – 485 S.

УДК 811.112.2'282.2(436)

ЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АВСТРІЙСЬКОГО ВАРІАНТУ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

Ю. В. Бовсуновська, Л. С. Данцл

Анотація: Стаття присвячена вивченню статусу австрійського варіанту німецької мови в Австрії та його особливостям і відмінностям від власне німецької мови. Специфіка досліджуваної теми передбачає використання системно-функціонального та порівняльного методу дослідження для визначення відмінностей між мовою Австрії та Німеччини (на граматичному, лексичному, орфографічному, морфологічному рівнях тощо). У результаті проведеного дослідження було виявлено 6 можливих статусів австрійського варіанту німецької мови та досліджено його головні особливості. На основі вибірки був проведений аналіз лексичних відмінностей між двома досліджуваними мовами.

Ключові слова: австрійський варіант німецької мови, статус, австріцизм, мовна ситуація, соціолінгвістика.

Мова, що вживається у двох чи більше відносно незалежних державах та використовується чисельними соціальними групами, має свої норми вживання та стандарти, є **плюрицентричною** мовою. Плюрицентричний характер німецької мови неможливо заперечувати, адже вона є поширеною на території декількох країн, а саме - є державною мовою Німеччини, Австрії, Ліхтенштейну, а також однією з офіційних мов Швейцарії, Бельгії та Люксембургу.

Поняття **різновид мови** (*Sprachvarietät*) означає той варіант мови, що вживається на певній території у визначений часовий період і використовується якоюсь групою населення. Такі варіанти можуть мати деякі особливості та відрізнятися один від одного на декотрих лінгвістичних або структурних рівнях, а саме на лексично-семантичному, фонетичному, морфологічному, граматичному.

Найчастіше під терміном **різновиду мови** мається на увазі власне **національний варіант мови**, тобто той варіант мови, що має чіткі характерні мовні особливості і є поширеним у певній державі. Треба зазначити, що норми варіанту будь-якої мови зазвичай не є офіційними, адже така мова у більшості випадків не є літературною.

При вивченні проблеми варіантів будь-якої мови необхідно розглядати мову з точки зору соціолінгвістики. Соціолінгвістика вивчає сукупність форм існування мови, що є засобом комунікації для певних прошарків населення або населення певної території. Виділяють дві основні групи мовних ситуацій – ендо- та екzogлосна ситуація. Екzogлосні вивчають сукупність різних мов та їх відносини з іншими мовами, а ендоглосні – внутрішню ситуацію, що склалася у в межах якоїсь однієї мови. Цей термін частіше вживається щодо сильно розповсюджених мов.

Австрійський варіант німецької мови належить до баварського діалектного ареалу, однак земля Форарльберг належить до алеманського ареалу. Враховуючи те, що австрійський варіант німецької мови почав формуватися на території Австрії та Баварії, його слід називати баварсько-австрійським [1; 47]. Такої думки дотримувався і В. Жирмунський: «Баварський діалект, окрім діалектів старобаварських земель, що не включають Майнську Саксонію на північному заході та баварську Швабію (Аугсбург) на Заході, які були приєднані до Баварії лише за часів Наполеонівських війн, охоплює і Австрію (окрім землі Форарльберг), куди німецьке населення потрапило лише у VIII–XI ст. внаслідок поширення баварської колонізації по долині Дунаю. Через те, що основною областю розповсюдження цих діалектів стали території Баварії та Австрії, В. Жирмунський вважає, що цей діалект доречно називати баварсько-австрійським [2; 38].

У період XI–XII ст. відбуваються значні зміни у гомогенності діалектного ареалу Австрії, адже саме у той період розпочався розвиток письмової мови. Письмові пам'ятки XIII ст. вказують на значний рівень мовної єдності.

М. Клайн (1984) та П. фон Поленц (1988) дотримувалися думки, що в окремих німецькомовних країнах, а саме в Німеччині, Швейцарії та Австрії, вживаються так звані державні варіанти німецької мови (Staatsvarianten). На противагу загальному визнанню цього поняття, дискусія про поняття «плюрицентричної мови» містила лише декілька основних понять та припущень, які були беззаперечними і характеризували всі плюрицентричні мови світу. У будь-якому випадку, мова, поширена у декількох державних регіонах є плюрицентричною. Кожен з таких регіонів є центром відповідного національного варіанту.

Починаючи з 1950-х років Х. Мозер досліджував формування та розвиток німецької мови в кожній з країн закритого німецькомовного простору, та намагався дослідити поняття норми в межах цих самих країн. Ще до публікації своєї роботи у 1985 р. Х. Мозер наголошував, що німецька мова в тогочасній ФРН була «головним» варіантом мови (Hauptvarietät) завдяки своєму центральному розташуванню та значній кількості носіїв мови, що в свою чергу означало, що цей варіант мови і зазначав норму [3; 167]. Мова НДР отримала статус різновиду німецької мови (Nebenvarietät) за рахунок іншої суспільно-політичної системи. Сукупність цих варіантів утворювала власне німецьку мову (Binnendeutsch). Мову на південних, західних, а також в прикордонних регіонах він позначав як «прикордонну» німецьку мову (Randdeutsch). Це означало, що, у порівнянні з власне німецькою мовою, мова в Австрії та Швейцарії вважалася відхиленням від норми, тому її статус було складно визначити. Відповідно до стандартної мови, вона вважалася нормативною, а відповідно до єдиної німецької мови (Einheitssprache) вона була регіональним варіантом (Regionalism).

Приводом для зміни моноцентричного погляду на єдину німецьку стандартну та письмову мову стало видання М. Клайна “Language and Society in the German Speaking Countries” у 1984 р. У ній Клайн досліджував моно- і поліцентричний підходи і запевняв, що німецька мова має декілька рівносильних національних варіантів в окремих німецькомовних країнах. Тобто, якщо вживання німецької мови у трьох країнах

(Німеччина, Швейцарія та Австрія) є рівносильним, то так звана «власне німецька мова» більше не може вважатися єдиною нормою.

Позицію поліцентричної німецької мови відстоював і П. фон Поленц у 1986 р. на лінгвістичній конференції у Берні. Його також підтримали представники НДР та Австрії. Його висновки були опубліковані у 1988 р. в журналі „Zeitschrift für germanistische Linguistik“ та доведені доволі значною кількістю аргументів. На його думку, мова Австрії та Швейцарії мали статус самостійних варіантів німецької мови [4; 192]. На практиці його погляди не мали особливого впливу, адже в збірці орфографічних правил Duden-видавництва, надрукованій у 1970 році, австріацизми та гельветизми мали бути позначені як регіоналізми.

Особливості мови у Австрії на її різних мовних рівнях (діалекти, регіональні варіанти, стандартна та писемна мова) досліджували такі германісти, як Я. Ебнер, І. Райфенштайн, Х. Мозер та М. Хорнунг. В одному їх поглядів мали спільні риси: беручи до уваги доволі незначну кількість особливостей мови Австрії, її неможливо відокремити від власне німецької мови, а тому лише поняття «австрійська німецька» (österreichisches Deutsch) є єдиним прийнятним позначенням з точки зору термінології.

У 1980 р. Я. Ебнер заперечував існування терміну «австрійська мова». Таке поняття він тлумачив лише як сукупність усіх характерних для австрійського варіанту мовних рис. Я. Ебнер та М. Хорнунг теж вважали мову Австрії варіантом німецької мови (Varietät der deutschen Sprache). Саме «національним варіантом» (nationale Variante) або національним різновидом (nationale Varietät) розглядали мову Австрії Х. Мозер, П. фон Поленц, М. Клайн та А. Домашнев. На відміну від них, І. Райфенштайн вважав кількість мовних особливостей Австрії недостатньою для визнання «національного варіанту німецької мови». Такої думки дотримувався і В. Беш. Він стверджував, що письмовий варіант мови не зазнає жодних відмінностей у різних регіонах країни. Розбіжності у лексиці та семантиці є загальновідомо перебільшеними, як і в трьох інших німецькомовних країнах. Вони є дуже незначними у порівнянні з цілим словниковим складом. Потрібно провести багато часу спостережень і мати значну кількість доказів, перш ніж говорити про статус національного варіанту».

Загалом, стосовно мови Австрії суперечки полягають лише у дефініції. Визначною є також думка П. Візінгера: «Вже більше 40 років австрійська німецька є визнаним регіональним варіантом німецької мови, незважаючи на те, що вона не утворює цілісну одиницю».

При більш детальному дослідженні, поняття «національний варіант» являє собою самостійну, територіально обмежену державну форму мови, яка потребує відповідного кодифікування граматики та словникового запасу. Таким чином можна формально виокремити ідентичність нації і мови. Про це писав також Р. Мур, який розглядав німецьку мову в Австрії як варіант німецької мови, проте навмисно називав її «австрійська мова» (Österreichisch). Він тлумачив слово «нація» як єдність народу, території, мови і культури. У 1987 році була видана публікація «Deutsch in Österreich – Österreichisch. Zur Begriffsbestimmung und Normfestlegung der Standardsprache in Österreich», в якій для визначення поняття офіційної мови (Standardsprache) не приділялася увага структурі мови, а саме поняття означало спрямовану усну реалізацію письмової мови як мовленнєвої норми громадськості. У 1989 році Р. Мур навів ряд тез, в яких німецьку мову він називав розділеною мовою (gespaltene Sprache) досліджуючи мову Австрії та Німеччини, тому він заперечував існування так званих «австріацизмів» для позначення особливостей мови Австрії, адже це поняття передбачало безпосередній зв'язок з власне німецькою мовою. Однак, він також зазначав, що повне «розмежування» між мовою Австрії та Німеччини неможливе. Г. Мокер стосовно цього підходу наголошував на необхідності розрізняти поняття «німецька» і «німецькомовна», коли йдеться про мову Австрії та Швейцарії.

На користь самостійності мови Австрії виступало 35-те видання словника „Österreichisches Wörterbuch“ в 1979 році, в якому значна кількість виразів з розмовної мови, діалектів та жаргону не мали відповідних позначок, проте під впливом сильної критики 36-те видання 1985 року відмінило це нововведення. До визнання самостійності мови Австрії прагнув В. Поллак; М. Клайн прагнув до визнання варіантів в рамках плюрицентричної мови; А. Домашнев стверджував, що австрійці хочуть кодифікувати свою власну мову в словнику як норму, а Р. Водак опублікував книгу «Wir sind nicht Dudenland».

Усна мова Австрії належить до багатьох верхньонімецьких діалектів, які, в свою чергу, належать до алеманського (Форарльберг та Тіроль) та баварського (в інших федеральних землях) наріччя. У розмовному виді австрійський варіант німецької мови відрізняється від власне німецької мови перш за все у лексиці, морфології, граматиці та синтаксисі.

З 1-го січня 1995 року Австрія є членом Європейського Союзу. Під час перемовин щодо вступу до організації австрійська сторона наголошувала на визнанні австрійської німецької офіційною мовою. В решті решт був підписаний так званий Протокол №10 (також Протокол австріацизмів), який містив в собі лише 23 типові австрійські слова та їх еквіваленти з власне німецької (усі належать до сфери кулінарії) і визнавав їх характерними для мови Австрії (наприклад, *Kren* (Meerettich) ‘хрін’, *Lungenbraten* (Filet) ‘філе’. Хоча ці 23 слова були дуже маленькою частиною від усіх типових слів з австрійського варіанту, австрійці зрозуміли, що завдяки визнанню цього протоколу їхня ідентичність була у безпеці. У той же час цей документ отримав значну порцію критики, спрямовану проти скорочення мови Австрії до 23 слів, наголошуючи, що найбільш поширені слова, наприклад *Marille* та *Palatschinke* не були перераховані. Однак, можливе виникнення суперечок у тому випадку, якщо у майбутньому в права Європейської Спільноти будуть введені нові терміни та поняття, що різнитимуться і варіантах мови. Ф. Лутц взагалі стверджував, що найголовнішим завданням протоколу було визнання австрійського варіанту німецької мови, і у разі виникнення непорозумінь щодо питань визнання мови, Австрія може посилатися на цей протокол.

Значний вплив на формування австрійського варіанту німецької мови завжди мав Відень, адже він наче об’єднував усі діалекти в межах Австрії. Це пояснюється географічним розташуванням міста, адже ще з XII–XIII ст. населені пункти утворювалися саме навколо Відня. Важливим є і демографічний фактор – у Відні мешкає дуже багато представників різних національностей.

У. Аммон поділяє австріацизми за сферами вживання на наступні категорії [5; 157]:

1) продукти харчування та страви, наприклад *Brosel* (Paniermehl) ‘панірування’, *Obers* (Sahne) ‘сметана’, *Stelze* (Eisbein) ‘свиняча нога’, *Semmel* (Brötchen) ‘булочка’.

2) домогосподарство та одяг, наприклад: *Kasten* (Schrank) ‘шафа’, *Sackerl* (Tüte) ‘пакет’, *Häferl* (Tasse) ‘чашка’.

3) управління, юстиція, охорона здоров’я, освіта, військова справа, наприклад: *Jus* (Jura) ‘юриспруденція’, *Karenz* (Mutterschaftsurlaub) ‘декретна відпустка’, *Maut* (Zoll) ‘митниця’.

4) економіка, ремесло, сільське господарство, транспорт, наприклад: *Inspektor* (Kommissar) ‘інспектор’, *Fleischhauer* (Metzger) ‘м’ясник’, *Lenker* (Fahrer) ‘водій’, *Urlaubssperre* (Betriebsferien) ‘період відпусток на підприємстві’, *Vorrang* (Vorfahrt) ‘право першочергового проїзду’.

5) спорт, дозвілля, наприклад: *Rodel* (Schlitten) ‘санки’, *Hutsche* (Schaukel) ‘гойдалка’, *Altjahrstag* (Silvester) ‘31 грудня, день перед новим роком’.

6) стосунки, риси характеру, частини тіла, наприклад *Hackler* (Schwerarbeiter) ‘працьовита людина’, *Bub* (Junge) ‘хлопець’, *derrisch* (taub) ‘глухий’.

7) інше, наприклад: *fad* (langweilig) ‘нудний’, *Tschick* (Zigarette) ‘цигарка’, *picken* (kleben) ‘клеїти’, *aper* (ohne Schnee) ‘без снігу’.

8) невідмінювані слова, наприклад: *heroben* (da oben) ‘нагору’, *auffi* (hinauf) ‘наверх’.

Особливої уваги потребує тематична група слів, що позначають національні австрійські страви, адже ця сфера налічує найбільшу кількість розбіжностей у австрійському варіанті та німецькій мові. Переважно це назви страв, продуктів та напоїв. Переклад подібних слів часто вимагає пояснень або описового перекладу, наприклад *das Weißwurst* (das Würstchen) ‘ковбаска світлого, білого кольору’; *Auszogene* (Pfannkuchen) ‘пончик без дірочки всередині’; *die Semmel* (Brötchen) ‘булочка’; *der Tropfen* (der Quark) ‘кисломолочний сир’; *Pretzel* (Brezel) ‘крендель у формі серця’; *Schmankerl* (Delikatesse) ‘делікатеси’.

Незважаючи на те, що австрійська мова є лише варіантом німецької мови, між ними існує значна кількість розбіжностей на усіх лінгвістичних рівнях – граматичному, лексичному, фонетичному, орфографічному тощо.

Лексика австрійського варіанту німецької мови значно відрізняється від німецької майже у всіх тематичних групах. Найбільшу кількість розбіжностей можна виявити у словах, пов’язаних з їжею та національною кухнею, освітніми закладами та сферою управління та домогосподарством.

На фонетичному рівні особливістю австрійського варіанту є суфікси *-r-* та *-l*, що роблять австрійську мову більш мелодійною.

До найголовніших граматичних особливостей австрійського варіанту можна віднести випущення умлаута при відмінюванні сильних дієслів, вживання перфекту замість претеріта, вживання означеного артикля з власними назвами.

Аннотація: Стаття посвячена изучению статуса австрийского варианта немецкого языка в Австрии и его особенностям и отличиям от собственно немецкого языка. Специфика исследуемой темы предполагает использование системно-функционального и сравнительного метода исследования для определения отличий между языком Австрии и Германии (на грамматическом, лексическом, орфографическом и других уровнях). В результате проведенного исследования было установлено 6 возможных статусов австрийского варианта немецкого языка и исследованы его главные особенности. На основе выборки был проведен анализ лексических особенностей между двумя исследуемыми языками.

Ключевые слова: австрийский вариант немецкого языка, статус, австрицизм, языковая ситуация, социолингвистика.

Abstract: The article is devoted to the study of the status Austrian variation of German language in Austria, its peculiarities and differences from German. The features of the following research require the use of functional and comparative methods of research to distinguish differences between the languages in Germany and Austria (on the grammatical, lexical, orthographical and other language levels). The result of the given research provides 6 possible statuses of the language in Austria and the description of its peculiarities. The analysis of the lexical differences between two language variations under consideration is based on the selection lexical units.

Key words: Austrian variation of German language, status, Austriacism, linguistic situation, sociolinguistics.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Muhr, Rudolf: Zur Sprachsituation in Österreich und zum Begriff “Standardsprache” in plurizentrischen Sprachen, Wien, 1995. 47 S.
2. Жирмунский В.М. Немецкая диалектология. – М.: Наука, 1956. – 38 S.
3. Moser, Hugo: Die Entwicklung der deutschen Sprache seit 1945. Hrsg. von Werner Besch u.a. Berlin/New York, 1985. 167 S.
4. Polenz, Peter von: “Binnendeutsch” oder plurizentrische Sprachkultur? Ein Plädoyer für Normalisierung in der Frage der 'nationalen' Varianten. In: Zeitschrift für germanistische Linguistik, 1988. 192 S.
5. Ammon, Ulrich (1995): Die deutsche Sprache in Deutschland, Österreich und der Schweiz. Das Problem der nationalen Varietäten. Berlin/New York: de Gruyter, 1995. 157 S.